

IRMINA MAZUREK

Specyfika prac Komisji Kodyfikacyjnej w procesie unifikacji prawa w II Rzeczypospolitej

Specificity of the Codification Commission in the process of unification of law in the Second Polish Republic

Rozpoczynając rozważania dotyczące specyfiki prac Komisji Kodyfikacyjnej w procesie unifikacji prawa, należy omówić tło historyczne jej powstania oraz działalności. W 1795 r. doszło do trzeciego rozbioru Polski, w wyniku którego ziemie I Rzeczypospolitej zostały zaanektowane do terytorium Austrii, Prus oraz Rosji. Konsekwencją tych wydarzeń był upadek państwa polskiego, które po przeszło ośmiuset latach przestało istnieć.¹ Państwa zaborcze na wchłoniętych ziemiach polskich zaczęły wprowadzać własne systemy prawa. W XIX wieku na tych terenach utworzono, co prawda, kilka organizmów państwowych, takich jak Księstwo Warszawskie, Wielkie Księstwo Poznańskie, Wolne Miasto Kraków, Wolne Miasto Gdańsk czy Królestwo Polskie, lecz, nie wchodząc w szczegóły, co do zasady przejmowano tam narzucone przepisy państw zaborczych lub obcych porządków prawnych.

Taki stan utrzymany został przez okres 123 lat, aż do momentu odzyskania przez Polskę niepodległości 11 listopada 1918 r. Na ziemiach II Rzeczypospolitej obowiązywało kilka różnych porządków prawnych pozostałych po okresie zaborów. Poniżej zostanie przedstawiony stan prawny – prawa cywilnego materialnego i procesowego oraz prawa karnego materialnego i procesowego – na dzień odzyskania niepodległości.

W zakresie prawa cywilnego materialnego na ziemiach byłego Królestwa Polskiego obowiązywały: II i III Księga Kodeksu Napoleona (z wyłączeniem tytułów V i XVIII księgi III), prawo hipoteczne, tzw. dużej własności z 1818 r., prawo

¹ A. Korobowicz, W. Witkowski, *Historia ustroju i prawa polskiego (1772–1918)*, wyd. 5, Warszawa 2012, s. 16.

hipoteczne, tzw. małej własności z 1825 r., kodeks cywilny Królestwa Polskiego z 1825 r. oraz ukaz o małżeństwie z 1836 r., a na ziemiach byłego zaboru rosyjskiego – Tom X Zводу Praw Cesarstwa Rosyjskiego z 1832 r. Na terenach byłego zaboru pruskiego obowiązywał – kodeks cywilny Rzeszy Niemieckiej BGB (*Bürgerliches Gesetzbuch*) z 1896 r., z kolei na ziemiach byłej Galicji – austriacki kodeks cywilny ABGB (*Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch*) z 1822 r. po nowelizacji w latach 1914–1918. Na terenach Spiszu i Orawy obowiązywało prawo zwyczajowe węgierskie oraz ustawa o małżeństwie z 1894 r.

W prawie cywilnym procesowym na ziemiach centralnych i wschodnich obowiązywała rosyjska ustawa postępowania sądowego rosyjskiego z 1864 r., na ziemiach południowych austriacki kodeks postępowania cywilnego z 1895 r. oraz ustawa o postępowaniu egzekucyjnym i zabezpieczającym z 1896 r., a na ziemiach zachodnich – niemiecka ustawa o postępowaniu cywilnym z 1877 r. po nowelizacji dokonanej w 1898 r.

W zakresie prawa karnego materialnego na ziemiach byłego Królestwa Polskiego i byłego zaboru rosyjskiego obowiązywał Kodeks Tagancewa z 1903 r., po zmianach dokonanych w 1917 r., na ziemiach południowych – austriacki kodeks karny z 1852 r. ze zmianami dokonanymi w latach 1867–1913, a na ziemiach zachodnich – kodeks karny Rzeszy Niemieckiej z 1871 r. Z kolei w prawie karnym procesowym na ziemiach centralnych i wschodnich obowiązywała rosyjska ustawa postępowania karnego z 1864 r., na ziemiach południowych – austriacki kodeks postępowania karnego z 1873 r., na terenach zachodnich – niemiecki kodeks postępowania karnego z 1877 r.²

Warto także nadmienić, iż w zakresie prawa gospodarczego na terenach byłego zaboru rosyjskiego obowiązywał Svod Zakonov, na obszarze byłego Królestwa Polskiego kodeks handlowy francuski z 1807 r., ze zmianami z 1817, 1825 i 1838 r., natomiast na ziemiach byłego zaboru austriackiego Powszechny Niemiecki Kodeks Handlowy z 1861 r., z wyłączeniem V księgi o prawie morskim, a na terenach byłego zaboru pruskiego – kodeks handlowy z 1897 r.

Dodatkowo w sferze prawa autorskiego na terenach byłego zaboru rosyjskiego obowiązywała ustawa o prawie autorskim z 1911 r., w byłym zaborze austriackim – ustawa o prawie autorskim do utworów literatury, sztuki i fotografii z 1895 r., na ziemiach byłego zaboru pruskiego – ustawa o prawie autorskim do utworów literackich i muzycznych z 1901 r., ustawa o prawie autorskim do utworów sztuk plastycznych i fotograficznych z 1907 r. oraz ustawa o prawie wydawniczym z 1901 r., wydana w 1910 r. Na terenach Spiszu i Orawy miała moc prawną węgierska ustawa o prawie autorskim z 1884 r.

Wymienione powyżej akty prawne znacząco różniły się między sobą ze względu na przystosowanie do odmiennego poziomu rozwoju społeczno-gospo-

² *Ibidem*, s. 237–238.

darczego i politycznego państw zaborczych.³ Ówczesne władze polskie, mając to na uwadze oraz zdając sobie sprawę, iż nie jest możliwe zastąpienie ich rodzimymi przepisami przedrozbiorowymi, gdyż nie były skodyfikowane, a ich rozwój został wstrzymany w zupełnie innej epoce historycznej, przyzwoliły, aby ustawodawstwo zaborcze posiadało nadal moc wiążącą. Prawodawstwo porozbiorowe przestało być traktowane jako prawo obce i zaczęło obowiązywać w charakterze dzielnicowego prawa polskiego.⁴ Z przyjętych zbiorów praw usunięto przepisy o charakterze antydemokratycznym oraz wymierzone przeciwko narodowości polskiej. Jednym z podstawowych celów stojących przed władzami odrodzonego państwa była unifikacja i kodyfikacja prawa. Zunifikowanie prawa stanowiło ważny element integracji podzielonych (pod względem obowiązującego prawa) ziem odradzającej się Rzeczypospolitej.⁵

W omawianym okresie pojawiło się wiele teorii dotyczących ujednoczenia i skodyfikowania prawa, warto jednak zwrócić uwagę na trzy główne koncepcje⁶: dokonanie recepcji kodeksów jednego z państw zaborczych, wykonanie pełnej kompilacji ustawodawstwa zaborczego lub stworzenie całkowicie nowego systemu prawa polskiego.⁷ Ze względów ambicjonalno-prestizżowych dwie pierwsze koncepcje nie zostały zaakceptowane, ponieważ przyjęcie za podstawę prac któregośkolwiek z zewnętrznych systemów prawnych naruszałoby harmonię polityczno-prawną między poszczególnymi dzielnicami.⁸ Wybrano trzecią koncepcję stanowiącą zupełnie inną, nie najprostszą drogę unifikacji poprzez utworzenie nowego polskiego prawa. Przystępując do jego ujednoczenia, zdecydowano się postawić na utworzenie oryginalnych rozwiązań i zbudować innowacyjny system prawny od podstaw, przy podjęciu własnej, rodzimej pracy twórczej, odzwierciedlając zarazem kreatywną myśl prawną oraz wykorzystując zarówno tradycje i doświadczenia narodowe, jak i najnowsze osiągnięcia nauki prawa.

Poniżej omówione zostaną doktryny cywilistyczne i karnistyczne mające ogromny wpływ na ukształtowanie prawa oraz prace kodyfikatorów w dwudziestoleciu międzywojennym. Wśród doktryn cywilistycznych w omawianym okresie spotkać można było: formalno-dogmatyczną, normatywizm, metodę celowościową, prawo podmiotowe, szkołę socjologiczną oraz metodę porównawczą. Do doktryn karnistycznych zaliczano: klasyczną, socjologiczną⁹, eklektyzm,

³ J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju i prawa polskiego*, wyd. 6, Warszawa 2009, s. 581.

⁴ L. Górnicki, *Prawo cywilne w pracach Komisji Kodyfikacyjnej Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1919–1939*, Wrocław 2000, s. 69.

⁵ A. Lityński, *Pół wieku kodyfikacji prawa w Polsce (1919–1939)*, Tychy 2001, s. 31.

⁶ L. Górnicki, *op. cit.*, s. 66.

⁷ A. Lityński, *op. cit.*, s. 8.

⁸ S. Grodziski, *Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1981, t. XXXIII, z. 1, s. 47.

⁹ W tym kierunek ściśle socjologiczny, którego przedstawicielem był m.in. Wacław Makowski,

doktrynę formalno-dogmatyczną, szkołę humanistyczną, jak również kierunek biologiczny.

Pierwszą z omawianych doktryn cywilistycznych jest nurt formalno-dogmatyczny, dominowała ona w cywilistyce dwudziestolecia międzywojennego, posiadała wiele klas i kategorii. Czołowym jej przedstawicielem był Stanisław Wróblewski.¹⁰ W świetle tej doktryny norma prawna powstawała wskutek wpływu czynników pozaprawnych, takich jak ustrój, społeczeństwo, gospodarka, jednak w momencie powołania danej normy do życia wpływ owych czynników się kończył. Stawiano na analizę dogmatyczną pojęć prawnych oraz przepisów, prowadzoną w sposób bardzo precyzyjny.

Normatywizm, który występował także w prawie karnym, uznawał ustawodawstwo za indywidualną i niezależną rzeczywistość, wobec której należy prowadzić odrębne badania. Władysław Leopold Jaworski¹¹ był głównym przedstawicielem tej doktryny, analizował instytucje prawa cywilnego w kontekście filozoficznym oraz badał ich powiązanie z innymi gałęziami prawa. Ponadto był autorem projektu majątkowego prawa autorskiego oraz prawa opiekuńczego.

U schyłku XIX wieku powstała metoda celowościowa, zwana inaczej teleologiczną, która szerokie grono zwolenników zaskarbiła sobie w krakowskich i lwowskich środowiskach prawniczych. Orędownikiem tej doktryny był Fryderyk Zoll¹², który w ramach prac Komisji Kodyfikacyjnej był autorem ustaw: o prawie autorskim, o prawie prywatnym międzydzielnicowym i międzynarodowym, o ochronie wynalazków i znaków towarowych, o ochronie przyrody, o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji, współpracował również przy projekcie prawa rzeczowego. Z metody celowościowej korzystano przy formowaniu stosunków gospodarczych, przy wykorzystaniu instytucji prawnych, co skutkowało dostrzeżeniem

kierunek prawnonaturalny z Juliuszem Makarewiczem oraz kierunek neoklasycyzujący z Bronisławem Wróblewskim.

¹⁰ Prawnik, polski działacz państwowy, profesor UJ w Krakowie, prezes sekcji prawa handlowego Komisji Kodyfikacyjnej, przewodniczący podkomisji Komisji Kodyfikacyjnej (części ogólnej kodeksu cywilnego, prawa spadkowego i prawa autorskiego), prezes Najwyższej Izby Kontroli, prezes Polskiej Akademii Umiejętności, senator. Urodzony 5 maja 1868 r. w Tenczynku, zmarł 17 grudnia 1938 r. w Warszawie. J. Gwiazdmorski, *Wspomnienia pośmiertne: Stanisław Wróblewski (1868–1938)*, Rocznik Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, t. 31–38, s. 278–279.

¹¹ Polski prawnik, profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego, prezes sekcji prawa cywilnego Komisji Kodyfikacyjnej, członek Polskiej Akademii Umiejętności, polityk konserwatywny. Urodzony 10 kwietnia 1865 r. w Karsach Małych, zmarł 14 lipca 1930 r. w Milanówku koło Warszawy. J. Buszko, *Biogram W. L. Jaworskiego*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XI, Kraków 1964–1965, s. 115–118.

¹² Polski prawnik, profesor UJ w Krakowie, członek Polskiej Akademii Umiejętności, wiceprezes Wydziału Cywilnego Komisji Kodyfikacyjnej. Urodzony 1 lutego 1865 r. w Krakowie, zmarł 23 marca 1948 r. w Krakowie. *Biogramy uczonych polskich*, cz. I: Nauki społeczne, z. 3: P–Z, red. A. Śródka i P. Szczawiński, Ossolineum, Wrocław 1985.

skutków etycznych obowiązującego prawa. Pozwalała także na interpretowanie przepisów prawa z uwzględnieniem ówczesnych realiów społecznych i gospodarczych.

W dwudziestoleciu międzywojennym w nauce prawa cywilnego dominowały przede wszystkim poglądy liberalne i indywidualistyczne, mające swoje odzwierciedlenie w kodyfikacjach z przełomu XIX i XX wieku, tworzące podwaliny idei prawa podmiotowego. Koncepcja ta stała się jednak przestarzała i została wyparta przez nowoczesny nurt myśli cywilistycznej.

Szkoła socjologiczna zrywająca z dominacją indywidualnego interesu na rzecz społecznego dobra w omawianym okresie zaskarbiła sobie względy jedynie profesora Ignacego Koschembahr-Łyskowskiego.¹³

Skutkiem obowiązywania w nowo odrodzonym kraju kilku różnych systemów prawa, w pracach cywilistycznych szeroko wykorzystywana była metoda porównawcza. Przedstawiciele tego nurtu często sięgali do prawa: austriackiego, francuskiego, niemieckiego, szwajcarskiego, które wyraźnie oddziaływały na system prawny II Rzeczypospolitej. Pomijano jednak prawo rosyjskie, mimo iż było obowiązujące w niektórych częściach kraju, jednak uważane było za przestarzałe. Metodą historyczną posługiwano się rzadziej, wykorzystywana była najczęściej przez romanistów w połączeniu z metodą porównawczą, między innymi przez Kazimierza Karola Przybyłowskiego.¹⁴

Z doktryną klasyczną prawa karnego związani byli: Edmund Karol Krzyski¹⁵, Walenty Piotr Miklaszewski¹⁶ oraz Emil Stanisław Rappaport.¹⁷ Szko-

¹³ Polski prawnik, profesor Uniwersytetu Warszawskiego, wiceprezes sekcji prawa cywilnego Komisji Kodyfikacyjnej, przewodniczący podsekcji prawa rodzinnego, autor projektu kodeksu zobowiązań. Urodzony 3 lutego 1864 r. w Żelichowie, zmarł 10 stycznia 1945 r. w Milanówku. K. Bukowska, *Biogram I. Koschembahr-Łyskowskiego*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XVIII, Kraków 1973, s. 605–606.

¹⁴ Polski prawnik, adwokat, profesor Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie i Uniwersytetu Jagiellońskiego, członek Komisji Kodyfikacyjnej, autor projektu prawa spadkowego. Urodzony 9 października 1900 r. we Lwowie, zmarł 1 października 1987 r. w Krakowie. S. Wójcik, *Kazimierz Przybyłowski (1900–1987)*, [w:] *Uniwersytet Jagielloński. Złota Księga Wydziału Prawa i Administracji*, red. J. Stelmach, W. Uruszczak, Kraków 2000, s. 367–381.

¹⁵ Polski prawnik, profesor UJ w Krakowie, wiceprezes Wydziału Karnego Komisji Kodyfikacyjnej, prezes sekcji postępowania karnego, najwybitniejszy polski karnista schyłku XIX i początku XX wieku. Urodzony 30 października 1852 r. w Kruszynie, zmarł 6 sierpnia 1928 r. w Ostendzie. W. Wolter, *Biogram E. K. Krzyskiego*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XV, Kraków 1970, s. 558–559.

¹⁶ Profesor Szkoły Głównej Warszawskiej i Uniwersytetu Warszawskiego, przewodniczący sekcji postępowania karnego, jeden z założycieli i długoletni redaktor „Gazety Sądowej Warszawskiej”. Urodzony 19 maja 1839 r. pod Grodziskiem Mazowieckim w rodzinnym majątku Popiele, zmarł 30 stycznia 1924 r. w Warszawie. W. Sobociński, *Biogram W. P. Miklaszewskiego*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXI, Kraków 1976, s. 66–68.

¹⁷ Polski prawnik, sędzia Sądu Najwyższego, profesor Wolnej Wszechnicy Polskiej oraz Uni-

ła klasyczna, co prawda, sprzeciwiała się odważniejszym innowacjom w prawie karnym, jednak Rappaport reprezentował stanowisko kompromisowe, ponieważ zajmował pośrednie stanowisko pomiędzy szkołą klasyczną a szkołą socjologiczną. Kodeksy obowiązujące w dzielnicach II Rzeczypospolitej ugruntowane były na stanowisku klasycznym i indeterministycznym, opierając reakcje państwa za czyny przestępne na odpowiedzialności moralnej i prawnej oraz założeniu wolności woli. Lata dwudzieste i trzydzieste XX wieku stanowiły schyłek tego nurtu, gdyż koncepcje klasyczne zaczęto uważać za przestarzałe i zastępować nowymi ideami, a ponadto wielu zwolenników tej doktryny zmarło w omawianym okresie.

Doktryna socjologiczna, której czas świetności i największego rozwoju przypadła na dwudziestolecie międzywojenne, była traktowana na gruncie polskim jako nowa nauka, która podkreślała determinizm w prawie karnym. Do wybitnych przedstawicieli prądu socjologicznego zaliczyć należy Juliusza Makarewicza¹⁸, Aleksandra Mogilnickiego¹⁹, Wacława Makowskiego²⁰ oraz – jak już wyżej wspomniano – Emila Rappaporta²¹, którzy wychodzili z założenia, że instynkt naturalny (determinizm) zmusza sprawcę do popełnienia przestępstwa, a sam sprawca nie jest winien. Przy rozważaniu celowości reakcji ochronnej społeczeństwa przeciwko przestępcom i zjawiskom kryminologicznym musiały zostać uwzględnio-

wersytetu Łódzkiego, sekretarz generalny Komisji Kodyfikacyjnej, sekretarz Wydziału Karnego Komisji Kodyfikacyjnej, jeden z założycieli Międzynarodowego Stowarzyszenia Prawa Karnego, współtwórca doktryny międzynarodowego prawa karnego. Urodzony 8 lipca 1877 r., zmarł 10 sierpnia 1965 r. A. Żebrowska, *Biogram E. S. Rappaporta*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXX, Kraków 1987, s. 586–589.

¹⁸ Polski prawnik, profesor Uniwersytetu Lwowskiego, wiceprezes Wydziału Karnego Komisji Kodyfikacyjnej, pełnił funkcję przewodniczącego sekcji prawa karnego materialnego, w latach 1925–1935 senator RP. Urodzony 5 maja 1872 r. w Samborze, zmarł 20 kwietnia 1955 r. we Lwowie. W. Bieńkowski, *Biogram J. Makarewicza*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XIX, Kraków 1974, s. 207–209; A. Grześkowiak, *Prawo karne w poglądach Profesora Juliusza Makarewicza*, Lublin 2005, s. 6.

¹⁹ Poeta, teoretyk i praktyk prawa, adwokat, sędzia SN, profesor Uniwersytetu Warszawskiego, sekretarz generalny Prezydium Komisji Kodyfikacyjnej, sekretarz Wydziału Karnego Komisji Kodyfikacyjnej, wiceprezes sekcji postępowania karnego. Uczestnik powstania warszawskiego, więziony na Pawiaku. Urodzony 16 kwietnia 1875 r. w Warszawie, zmarł 1 września 1956 r. w Łodzi. W. Szczygielski, *Biogram A. Mogilnickiego*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXI, Kraków 1976, s. 559–562.

²⁰ Polski prawnik i polityk, adwokat, prokurator Najwyższego Sądu Wojskowego, profesor Uniwersytetu Warszawskiego, wiceprzewodniczący sekcji prawa karnego, marszałek i wicemarszałek Sejmu, wicemarszałek Senatu, minister sprawiedliwości, senator. Urodzony 15 listopada 1880 r. w Wilnie, zmarł 28 grudnia 1942 r. w Bukareszcie. A. Ajnenkiel, *Biogram W. Makowskiego*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XIX, Kraków 1974, s. 252–254; G. Ławnikowicz, *Między koniecznością państwa a pochwałą autorytaryzmu: koncepcja państwa społecznego Wacława Makowskiego*, Lublin 2014, s. 29.

²¹ Był on przedstawicielem zarówno nurtu klasycznego, jak i socjologicznego.

ne okoliczności zarówno z punktu widzenia prawnego, jak i psychologicznego, ekonomicznego oraz społecznego. Doktryna ta podkreślała potrzebę transformacji prawa karnego w kierunku skonstruowania efektywniejszych mechanizmów ochronnych społeczności przed przestępczością.

Makarewicz ujmował przestępstwa w kategoriach historyczno-socjologicznych na tle porównawczym. Jego poglądy charakteryzowały się głębokim i szerokim ujmowaniem problemów, ogromną wiedzą, zdolnością bardzo zwięzłego formułowania myśli, konstruowania przepisów, norm i pojęć. Stanowisko oraz poglądy Makarewicza znalazły odzwierciedlenie w projekcie kodeksu karnego materialnego oraz wywarły olbrzymi wpływ na polskie założenia karnistyczne.

Makowiecki natomiast, będąc zwolennikiem determinizmu, cechował się dużą umiejętnością kojarzenia teorii z praktyką. Stał na stanowisku, że determinizm winien stanowić trzon badań naukowo-kryminalistycznych.

Unitaryzm, inaczej określany mianem eklektyzmu, jest kolejnym nurtem prawa karnego omawianej epoki. To kierunek o charakterze neoklasycznym, powstały w wyniku starcia poglądów klasycznych z pozytywizmem, w teorii czerpiący z nich najwartościowsze koncepcje. Ta kompromisowa doktryna nie dawała jednak optymalnych rezultatów, zarzucano jej niekonsekwencję, mimo to odcisnęła piętno przy tworzeniu kodeksu karnego z 1932 r. Rappaport oraz Krzymuski skłaniali się częściowo ku poglądom tego kierunku.

Doktryna formalno-dogmatyczna powiązana była ściśle z wpływami nauki niemieckiej, które przeważały na uniwersytetach w Wilnie, Krakowie oraz we Lwowie. Przedstawicielami omawianego nurtu byli Władysław Wolter²² i Stefan Glaser.²³ Powyższemu nurtowi sprzeciwiał się Makarewicz, podnosząc zarzuty wobec młodych profesorów składających hołd obcej nauce.

Szkoła humanistyczna wywodziła się z Włoch, w swych założeniach występowała przeciwko szkole klasycznej oraz pozytywistycznej. Propagowała bezdyskusyjną konsolidację prawa karnego do etyki, charakteryzując przestępstwo jako każdy czyn niemoralny. Kładziono nacisk na resocjalizację i wychowanie sprawców poprzez kształtowanie uczuć osadzonych w czasie przebywania w więzieniu.

²² Polski prawnik, profesor UJ, członek Polskiej Akademii Umiejętności, członek PAN, członek Towarzystwa Biblioteki Słuchaczy Prawa UJ, uczestnik prac Centrum Obywatelskich Inicjatyw Ustawodawczych Solidarności, członek Społecznej Rady Legislacyjnej – jednostki COIU. Zwolennik metody formalno-dogmatycznej, uczestnik polemik z twórcami kodeksu karnego z 1932 r. Urodzony 5 lutego 1897 r., zmarł 18 marca 1986 r. S. Płaza, *Historia prawa w Polsce na tle porównawczym*, część 3.: *Okres międzywojenny*, Kraków 2001, s. 327.

²³ Polski prawnik, adwokat, profesor Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Uniwersytetu Wileńskiego, Uniwersytetu w Liège, Katolickiego Uniwersytetu w Leuven, współtwórca i organizator polskiego Wydziału Prawa na Uniwersytecie w Oksfordzie, polskiego Wydziału Medycyny na Uniwersytecie w Edynburgu i polskiej Szkoły Architektury przy Uniwersytecie w Liverpoolu. Urodzony 20 stycznia 1895 r. w Tarnowie, zmarł 30 kwietnia 1984 r. w Brukseli. M. Cieślak, *Stefan Glaser (1895–1984)*, „Państwo i Prawo” 1985, z. 4, s. 104.

niach. Często poddawana była ona krytyce, Wróblewski zarzucał jej, że: „zasadnicze dla prawa karnego teorie przestępstwa i kary nie wytrzymały sprawdzenia”.²⁴

Kierunek biologiczny, występujący także pod nazwą biosocjologiczny, rozwijał się przede wszystkim w Austrii, Belgii i Niemczech. Zajmował się przyczyną przestępstwa, doszukiwał się biologicznych podwalin przestępstwa, skupiał się na konstrukcji psychofizycznej sprawcy²⁵, oraz na tym, jak warunki życia sprawcy wpływają na jego postępowanie.

Zadaniem ujednoczenia przepisów obarczony został Sejm Ustawodawczy II Rzeczypospolitej, który ustawą z dnia 3 czerwca 1919 roku powołał Komisję Kodyfikacyjną.²⁶ Był to kolegialny organ złożony z fachowców, apolityczny, niezależny od rządu oraz ministra sprawiedliwości.

Komisja Kodyfikacyjna składała się z 40 członków, prezydenta i trzech wiceprezydentów, łącznie z 44 osób.²⁷ W okresie funkcjonowania w Komisji zasiadało 69 praktyków i teoretyków. Prezydenta, wiceprezydentów oraz 40 członków mianował Naczelnik Państwa²⁸ na wniosek Ministra Sprawiedliwości, w porozumieniu z Marszałkiem Sejmu.²⁹ Minister Sprawiedliwości mógł osobiście brać udział w obradach Komisji lub jej poszczególnych sekcjach, bądź zostać zastąpiony przez swojego delegata, ewentualnie delegatów. Pierwszym prezydentem został profesor Ksawery Franciszek Fierich³⁰, drugim prezydentem od 1932 r. – prezes Izby Cywilnej Sądu Najwyższego II Rzeczypospolitej Bolesław Norbert Pohorecki.³¹

²⁴ B. Wróblewski, *Prawo karne a moralność, szkoła humanistyczna prawa karnego*, Warszawa 1927, s. 571–589.

²⁵ Wyróżniano psychiczny typ „schizotypiczny” i „cyklotymiczny”, fizyczny typ atletyczny, asteniczny i pykniczny. S. Płaza, *op. cit.*, s. 331.

²⁶ Dnia 1 kwietnia 1919 r. do Marszałka Sejmu wpłynął wniosek posła Zygmunta Marka (Polska Partia Socjalistyczna), sygnowany podpisem 50 posłów, reprezentujących różne ugrupowania polityczne, w sprawie powołania „stałej komisji kodyfikacyjnej”. Wniosek początkowo skierowany został do Komisji Prawniczej Sejmu, następnie trafił na forum Sejmu, gdzie posłowie doceniając powagę sprawy, wyjątkowo bez zbędnych dyskusji przegłosowali ustawę. Zob.: Ustawa z dnia 3 czerwca 1919 r. o Komisji Kodyfikacyjnej (Dz. Pr. z 1919 r. nr 44, poz. 315) – wydana 3 czerwca 1919 r., weszła w życie 6 czerwca 1919 r.

²⁷ Istniała również możliwość powiększenia liczby członków, tzw. dalsi członkowie mogli być powoływani na wniosek prezydenta Komisji.

²⁸ Od 1922 r. Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej.

²⁹ Art. 5. ustawy z dnia 3 czerwca 1919 r. o Komisji...

³⁰ Profesor prawa i rektor Uniwersytetu Jagiellońskiego, pierwszy prezydent Komisji Kodyfikacyjnej, prezes sekcji procedury cywilnej Komisji Kodyfikacyjnej. Wybitny znawca procedury cywilnej. Urodzony 2 grudnia 1860 r. w Krakowie, zmarł 8 września 1928 r. w Warszawie. J. Gwiadomorski, *Biogram K. F. Fiericha*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. VI, Kraków 1948, s. 436.

³¹ Polski prawnik, sędzia, adwokat, prokurator, prezydent Komisji Kodyfikacyjnej, prezes Izby Cywilnej Sądu Najwyższego II RP, prezes Trybunału Kompetencyjnego. Znanca prawa cywilnego. Urodzony 6 czerwca 1878 r. w Warszawie, zmarł (został zamordowany przez NKWD) w 1940 r.

Ustawa z 1919 r. określała zakres działania Komisji, natomiast jej szczegółową strukturę oraz tryb prac zawarto w czterech regulaminach: z 15 lipca 1919 r., 3 grudnia 1921 r., 9 marca 1924 r. i 2 listopada 1932 r.³² Początkowo utworzono dwa Wydziały – Cywilny i Karny oraz Podkomisję Ustroju Sądownictwa. Wydział Cywilny składał się z sekcji prawa cywilnego, sekcji postępowania cywilnego oraz sekcji prawa handlowego, natomiast Wydział Karny z sekcji prawa karnego i sekcji postępowania karnego. W 1924 r. zlikwidowano wydziały, dzieląc komisję na pięć sekcji³³, później prace kodyfikacyjne prowadzone były w kilkusobowych zespołach. Od 1932 r. działano przede wszystkim w podkomisjach.

W myśl artykułu 2 ustawy z dnia 3 czerwca 1919 r. Komisja Kodyfikacyjna została utworzona w celu przygotowania projektów jednolitego ustawodawstwa cywilnego i karnego dla wszystkich ziem wchodzących w skład państwa polskiego oraz innych projektów ustawodawczych, przygotowywanych we współpracy i w porozumieniu z Ministerstwem Sprawiedliwości lub na skutek uchwały Sejmu. W praktyce jednak Komisja zawęziła swoją działalność do skonstruowania projektów prawa sądowego. Poza jej zasięgiem znalazła się kodyfikacja prawa pracy, prawa skarbowego oraz przede wszystkim prawa administracyjnego, które powierzono do opracowania właściwym resortom.

Opracowane przez Komisję projekty ustaw przekazywane były Ministrowi Sprawiedliwości, który po ewentualnym uzupełnieniu i naniesieniu poprawek wносił je, jako projekty rządowe do Sejmu, nadając im bieg ustawodawczy. W celu uniknięcia niepotrzebnych dyskusji władzy ustawodawczej oraz dokonywania korekt, od 1926 r. właściwym organem do uchwalania projektów stał się rząd, który wydawał je w formie rozporządzeń. W późniejszym okresie projekty Komisji wydawane były w postaci dekretów prezydenta.

Dnia 10 listopada 1919 r. na pierwszym uroczystym, inauguracyjnym posiedzeniu Komisji Kodyfikacyjnej w pałacu Rzeczypospolitej ówczesny jej prezydent Fierich dał wyraz swego oddania, ogromnego patriotyzmu oraz zaangażowania w tworzenie ujednoliconego systemu prawa w treści przemówienia:

Wiekopomny akt sprawiedliwości dziejowej powołał do życia naszą Ojczyznę, poczucie prawa dało nam wolność. Niechaj wolność zapewni nam prawa. Ta ścisła łączność prawa z wolnością, wolności z prawem, jakoby ogniwo z ogniem stworzyły jeden wielki łańcuch [...]. Stworzenie jednoli-

w Katyniu. E. Muszalski, *Biogram B. N. Pohoreckiego*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXVII, Kraków 1982–1983, s. 224–225.

³² J. Markiewicz, *Kształtowanie się polskiego systemu prawa sądowego i jego twórcy w okresie międzywojennym 1919–1939*, Teza Komisji Prawniczej – Oddział Lubelski PAN, Lublin 2010, s. 113–122.

³³ Sekcja prawa cywilnego (podzielona na 3 podsekcje), sekcja postępowania cywilnego, sekcja prawa handlowego, sekcja prawa karnego oraz sekcja postępowania karnego.

tego typu ustawodawstwa jest jednym z głównych zadań jednolitej Polski. Ono ma się stać jednym z najsilniejszych ogniw łączących naszą Ojczyznę w jednolitą całość.³⁴

Prezydent podkreślił także ogromną rozbieżność prawa, większą niż na początku XIX wieku – przed wprowadzeniem ustawodawstwa zaborców.

Prace pod procedurą cywilną rozpoczęto już na pierwszym posiedzeniu Komisji Kodyfikacyjnej 10 listopada 1919 r. Zasady procedury opracowane zostały jeszcze przed odzyskaniem niepodległości przez wybitnych cywilistów skupionych przy Komisji Prawa Cywilnego³⁵, utworzonej w 1917 r. przez Departament Sprawiedliwości Tymczasowej Rady Stanu. Trzonem prac sekcji Komisji Kodyfikacyjnej były ówczesne europejskie procedury cywilne³⁶ oraz dzieła naukowe.

W wyniku prac Komisji Kodyfikacyjnej w dziedzinie prawa cywilnego powstały ustawy z dnia 2 sierpnia 1926 r. o prawie właściwym dla stosunków prywatnych międzynarodowych oraz o prawie właściwym dla stosunków prywatnych wewnętrznych.³⁷ Ujednolicono także prawo wekslowe i czekowe w 1924 r., ustawę o ochronie wynalazków, wzorów i znaków towarowych w 1924 r., ustawę o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji w 1926 r. Efektem prac Komisji było wprowadzenie rozporządzeniem Prezydenta RP z 27 października 1933 r.: Kodeksu zobowiązań, Kodeksu handlowego z 27 października 1933 r., Kodeksu postępowania cywilnego z 19 grudnia 1932 r., Prawa upadłościowego z 24 października 1934 r., Prawa o postępowaniu układowym z 15 marca 1934 r., Postępowania egzekucyjnego z 27 października 1932 r. oraz dekretu o usprawnieniu postępowania sądowego z 21 listopada 1938 r.

Koncepcje zunifikowania prawa karnego materialnego, u podłoża którego miał znaleźć się rosyjski kodeks karny, nie zostały wzięte po uwagę, mimo iż takie głosy często się pojawiały, w związku z obowiązywaniem na ogromnej części terytorium II RP prawodawstwa rosyjskiego. Inicjatywa ta dyskryminowałaby prawodawstwo pozostałych dzielnic, a konstrukcja przepisów rosyjskich powoli zaczęła się dezaktualizować. Jak pisze wybitny specjalista nauk historyczno-prawnych oraz znawca tematyki unifikacji i kodyfikacji prawa, autor wielu opracowań poświęconych pracom kodyfikacyjnym w II RP, Adam Lityński:

³⁴ *Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Dział ogólny*, t. I, z. 1, Warszawa 1920, s. 12.

³⁵ Przewodniczący – Jan Jakub Litauer oraz członkowie – Stanisław Car, Jakub Glass, Stanisław Goldstein, Bolesław Pohorecki, Bolesław Rotwand, Stanisław Sprzednicki oraz Józef Łaszkiwicz. L. Górnicki, *op. cit.*, s. 12.

³⁶ Na przykład procedura francuska z 1806 r., która przyczyniła się do powstania nowoczesnej polskiej terminologii prawniczej, rosyjska z 1864 r., niemiecka z 1877 r., austriacka z 1895 r., węgierska z 1911 r., szwajcarska kantonu zuryskiego z 1913 r. oraz berneńska z 1918 r.

³⁷ Dz. U. z 1926 r. nr 101, poz. 581 oraz Dz. U. z 1926 r. nr 101, poz. 580.

[...] sprawa stworzenia własnego, oryginalnego kodeksu i postawienia go od razu na najwyższym poziomie, nawet kosztem zwłoki, była już wówczas i w tym gronie oczywista i bezdyskusyjna. Nie od razu przecież tak było. Koncepcja odrzucająca tymczasową unifikację, a przyjmująca późniejsze w kierunku kodyfikowania powolnego wprowadzenie, ale na wysokim poziomie merytorycznym, nie od razu była przyjmowana przez ogół środowisk prawniczych. Została jednak znakomicie zrealizowana.³⁸

Przepisy prawa karnego były w pełni zunifikowane i skodyfikowane. Rozporządzeniem Prezydenta RP wprowadzono w życie Kodeks karny z 11 lipca 1932 r. z dniem 1 września 1932 r. oraz prawo o wykroczeniach z 11 lipca 1932 r. Procedura karna została ujednoczona i skodyfikowana w Kodeksie postępowania karnego z dnia 19 marca 1928 r.

Na szczególną uwagę zasługuje Kodeks karny z 11 lipca 1932 r.³⁹, który był nowoczesny oraz bardzo syntetyczny. Przy jego tworzeniu zerwano z kazuistycznym ujęciem prawa, wprowadzając odpowiednią konstrukcję przepisów umożliwiających podporządkowanie jak największej liczby stanów faktycznych. Szeroko określona granica sankcji karnej dawała sędziemu możliwość swobodnej kwalifikacji prawnej.⁴⁰ Ponadto kodeks z 1932 r. został logicznie, spójnie oraz perfekcyjnie umieszczony w ówczesnych realiach społecznych.

Wraz z wybuchem II wojny światowej prace Komisji zostały przerwane, powodując niepowetowaną stratę dla polskiego systemu prawnego, wielu wybitnych członków Komisji Kodyfikacyjnej zginęło w czasie wojny. Po 1945 r. nastąpiły ogromne zmiany ustrojowe oraz społeczno-gospodarcze, których efektem była zmiana przepisów i dostosowanie do ówczesnych realiów. Mimo to zachowano część przepisów i rozwiązań z okresu międzywojennego.

Kreatywność prac Komisji Kodyfikacyjnej polegała na zebraniu oraz stworzeniu przepisów najlepiej oraz najnowocześnie odzwierciedlających stan prawny na całym terytorium II RP, ponadto przejawiała się w dążeniu do zwięzłości prawa przez zastosowanie przepisów odsyłających oraz unikanie kazuistyki. Rewolucyjnym i całkowicie innowacyjnym osiągnięciem Komisji Kodyfikacyjnej było wprowadzenie norm kauczkowych, nieznanych dotąd polskiemu prawu zobowiązaniowemu, które uprawniały sędziego, powołując się na klauzule generalne, do ingerowania zarówno w treści umów, jak i nadania kompetencji w zakresie możliwości unieważnienia formalnie prawidłowo zawartych umów. Ujednoczone zbiory prawa charakteryzowały się natomiast rozbudowaną systematyką jednostek podziału redakcyjnego na działy, rozdziały, artykuły i ustępy.

³⁸ A. Lityński, *op. cit.*, s. 21.

³⁹ Dz. U. z 1932 r. nr 60, poz. 571.

⁴⁰ Przykładowo art. 225 §1 stanowi: Kto zabija człowieka, podlega karze..., zaś art. 248 §1: Kto człowieka pozbawia wolności, podlega karze...

Kreatywność odzwierciedlona została także w zastosowaniu odpowiedniego, sformalizowanego języka naukowego oraz właściwych zwrotów opartych na odpowiedniej metodologii. Przepisy zredagowane zostały w sposób zrozumiały dla adresatów norm, wyrażając jednocześnie założone intencje prawodawcy. W omawianym okresie ukształtowano nowe pojęcia i instytucje prawne nieznanе dotychczas rodzimemu porządkowi prawnemu. Efekty prac Komisji Kodyfikacyjnej zostały rozpowszechnione na płaszczyźnie międzynarodowej, a kodeks zobowiązań doczekał się za granicą wielu przekładów oraz licznych komentarzy naukowych.⁴¹

SUMMARY

The Codification Commission was established by the enactment of legislation of the Second Polish Republic in 1919. It was a collegial body composed of experts, non-political, independent of the government and the Minister of Justice. The Codification Commission was established to prepare a uniform draft of the civil law and criminal law for all the lands belonging to the Polish state and other legislative proposals prepared in consultation and agreement with the Ministry of Justice or by a resolution of the Parliament. Specificity of the Codification Commission consisted in collecting and providing the best and most modern legislation, reflecting the legal status throughout the Second Polish Republic. In addition, it was manifested in the pursuit of brevity law by applying the rules for reference, avoiding casuistry. Creativity is also reflected in the use of appropriate, formal scientific language and appropriate reimbursement based on appropriate methodology.

⁴¹ K. Sójka-Zielińska, *Wielkie kodyfikacje cywilne, historia i współczesność*, wyd. 1, Warszawa 2009, s. 15.